

Analisis Makna dalam Puisi Panggilan-Mu yang Suci karya Rosli Dhoby

Analysis of Meaning in *Panggilan-Mu yang Suci* by Rosli Dhoby

Nabillah Bolhassan¹, Zul Hanis Yop Othman²

¹(Corresponding Author) Senior Lecturer, Centre for University Courses and Innovative Learning, University of Technology Sarawak, 96000 Sibu, Sarawak, Malaysia.

E-mail: nabillah@uts.edu.my

² PhD Candidate, Faculty of Modern Language and Communication, University Putra Malaysia, 43400 Serdang, Selangor, Malaysia.

E-mail: zhyo1991@gmail.com

Article Info

Article history:

Received: 07/05/2024

Accepted: 25/10/2024

Published: 30/10/2024

DOI:

<https://doi.org/10.33102/alazkiyaa96>

ABSTRAK

Kajian ini menganalisis makna dalam puisi 'Panggilan-Mu yang Suci' karya pejuang kemerdekaan negeri Sarawak iaitu Rosli Dhoby. Puisi merupakan satu karangan yang merungkai estetika pemikirnya melalui luahan, emosi dan imaginasi. Dalam puisi yang dihasilkan oleh nasionalis muda ini, beliau menyeru anak muda untuk bangkit memperjuangkan kemerdekaan tanah air daripada terus berada dalam belenggu penjajah. Kajian ini dijalankan secara analisis kandungan berdasarkan teori semantik. Hasil kajian mendapati puisi ini mengandungi makna kiasan, referensial, gramatikal dan leksikal. Menerusi puisi yang dihasilkan ini, jelas membuktikan bahawa cinta Rosli Dhoby terhadap tanah airnya sangat utuh, bukan sekadar diungkapkan melalui puisi ini malah dibuktikan apabila beliau sanggup berkorban nyawa demi menuntut kemerdekaan.

Kata Kunci: *semantik; puisi; nasionalis*

ABSTRACT

This study analyzes the ofpoem 'Panggilan-Mu yang Suci' by Rosli Dhoby, one of Sarawak independence fighters. Poetry is an essay that unravels the aesthetics of the thinker through expression, emotion, and imagination. In the poem written by this young nationalist, he called up young people to stand and fight for the independence of the homeland instead of continuing to be in the shackles of colonialism. This study

was carried out through content analysis and study analysis based on semantic theory. The results of the study found that this poem contains figurative, referential, grammatical, and lexical meanings. Through this poem, it is clearly proven that Rosli Dhoby's feeling for his homeland is very intact, not only expressed through this poem but also proven when he is willing to sacrifice his life for the sake of independence.

Keywords: *semantic; poem; nationalist*

PENDAHULUAN

Puisi moden atau sajak ialah karangan yang disusun dengan bahagian yang berkerat-kerat dan antara sekerat itu biasanya berjodoh bunyi, rentak dan isi serta kebanyakan menggunakan timbangan atau sukatan yang tertentu (Arbaie Sujud et.al, 2011). Menurut Za'ba seperti yang tercatat dalam buku Bimbingan Istilah Sastera (Rahman Shaari, 2001), pada dasarnya puisi atau karangan berangkap merupakan sesuatu yang khas dipakai untuk melafazkan fikiran yang cantik dengan bahasa yang indah dan kecantikan bahasa. Za'ba turut mengatakan bahawa karangan berangkap itu ialah karangan yang disusun dengan bahagian yang berkerat-kerat, dan antara sekerat dengan sekerat itu biasanya berjodoh bunyi atau rentaknya atau isinya, serta kebanyakan memakai timbangan atau sukatan yang tertentu.

Herman J. Waluyo (2002) mendefinisikan puisi sebagai satu karya sastera dengan bahasa yang disingkatkan namun padat serta diberi rima dengan bunyi yang padu dan terdiri daripada kata imaginatif. Manakala menurut Dede Siti Fatimah et.al (2019), puisi adalah ekspresi dari emosional jiwa. Katanya lagi, puisi juga merupakan karya sastera yang unik kerana terhasil daripada renungan atau dari hati penyairnya. Widiana Pardosi dan Tiflatul Husna (2021) berpendapat bahawa, puisi merupakan sebuah karya sastera yang boleh dikategorikan sebagai wacana yang utuh serta terdiri daripada bahasa yang dinamik. Manakala penggunaan bahasa dalam karya sastera menurutnya selari dengan perkembangan waktu.

Menurut Rachmat Djoko Pradopo (2010) puisi dapat dianggap sebagai salah satu idea yang boleh merangsang imaginasi manusia melalui penglihatan, pendengaran dan perasaan dalam susunan kata yang mempunyai irama. Siti Alpiyah dan Wikanengsih (2019) mendefinisikan puisi sebagai satu imaginasi, pengalaman yang berkesan terhadap ekspresi seseorang dengan menggunakan bahasa tidak langsung. Secara kesimpulannya dapat disimpulkan bahawa, puisi merupakan satu karangan yang mempunyai estetika bahasa pemikirnya yang lahir daripada luahan, emosi dan imajinasinya.

Makna dalam puisi dapat dianalisis dan dikaji dengan menggunakan teori semantik. Chaer berpendapat menerusi artikel tulisan Desih Pratiwi et. al (2018), semantik merupakan kajian linguistik yang mengkaji tentang makna dalam bahasa. Secara langsung, dengan ilmu semantik kita dapat mengkaji makna tersurat dan tersirat dalam sesebuah puisi yang dihasilkan. Menurut Nik Safiah dan rakan-rakan

(2011), semantik merupakan bidang yang mengkaji tentang makna perkataan dan penambahan makna sesuatu kata.

Siti Hajar Abdul Aziz (2009) mendefinisikan semantik sebagai bidang yang mengkaji tentang aspek makna dalam bidang linguistik yang menganalisis makna dalam kata, morfem, frasa, ayat, dan wacana. Menurut Kamus Linguistik (1997) pula, semantik ialah satu sistem yang mengkaji tentang makna dalam bahasa. Istilah kuno bagi semantik ialah semasiologi dan sematologi. Dapatlah disimpulkan bahawa, semantik merupakan bidang yang mengkaji dan menganalisis makna kata dan juga ayat termasuklah yang berkaitan dengan lambang atau tanda yang menyatakan sesuatu makna serta hubungan antara makna dengan makna lain.

Dalam kajian ini, pengkaji tertarik untuk menganalisis makna dalam puisi Panggilan-Mu yang Suci karya Rosli Dhoby dengan menggunakan teori semantik. Kajian sebelum ini kebanyakannya hanya fokus kepada pengkajian makna untuk puisi ahli sastera mahupun penyair dan bukannya nasionalis seperti Rosli Dhoby yang merupakan seorang pejuang Sarawak yang lahir pada 1932. Pada ketika berusia 17 tahun, beliau telah menikam Gabenor Sarawak kedua iaitu Duncan George Stewart sehingga mati. Akibat daripada tindakan berani tersebut, Rosli Dhoby bersama tiga lagi rakannya yang terlibat iaitu Awang Rambli, Bujang Suntong dan Morshidi Sidek telah dihukum gantung sampai mati di Penjara Kuching pada Mac 1950. Rosli Dhoby disifatkan sebagai pejuang paling nekad dan anak Melayu yang berani, kerana hanya pada usia 17 tahun beliau cekal melakukan tindakan pembunuhan tersebut.

Kajian ini bertujuan untuk mengenal makna dari aspek semantik dalam puisi Panggilan-Mu yang Suci.

METODOLOGI

Data utama kajian ini adalah puisi Panggilan-Mu yang Suci karya Rosli Dhoby yang ketika itu menggunakan nama samaran Lidros. Puisi ini telah diterbitkan di Utusan Sarawak pada 28 Februari 1948 iaitu kira-kira setahun sebelum peristiwa berdarah di bumi Sibu berlaku. Rosli Dhoby menggunakan nama samaran ketika itu adalah bertujuan supaya tidak dikenali kerana ketika itu pihak British aktif memantau gerakan yang cuba melawan mereka. Dengan menggunakan kaedah deskriptif kualitatif, pengkaji akan menganalisis kandungan teks yang terdapat dalam puisi Panggilan-Mu yang Suci dengan menggunakan teori semantik.

Michael Breal, seorang ahli filologi Perancis merupakan orang pertama yang telah memperkenalkan perkataan semantics, iaitu pada 1983. Perkataan tersebut telah diperkenalkan dalam buku beliau yang bertajuk *Les Lois Intellectuelles du Language*. Semantik dapat difokuskan daripada beberapa aspek seperti perkataan, ayat, jenis makna, erti dan rujukan, perubahan makna, peribahasa, dan unsur semantik dalam nahu (S. Nathesan, 2001). Berdasarkan pendapat Chaer (2013) dalam artikel Desih Pratiwi et. al (2018), makna dalam semantik terbahagi kepada beberapa jenis iaitu makna leksikal, gramatikal, referensial, bukan referensial, denotatif, konotatif, istilah, konseptual, asosiatif atau kiasan, idiomatik, peribahasa, kolusi, dan perlokasi.

Manakala, menurut Faridah Nazir dan Faiziah Shamsudin (2016) pula, kelas makna terbahagi kepada makna leksikal (makna langsung, makna kiasan), makna struktural (makna gramatikal, makna tematis) makna langsung (makna umum, makna khusus) dan makna kiasan (makna konotatif, afektif, stilistik, reflektif, kolokatif dan idiomatik). Berdasarkan kajian ke atas puisi Panggilan-Mu yang Suci ini, pengkaji hanya fokus kepada empat jenis makna sahaja, iaitu:

1. Kiasan

Menurut Chaer (1994), penggunaan kiasan digunakan sebagai penentangan daripada makna sebenar yang ingin disampaikan. Maka, semua bentuk bahasa sama ada kata frasa mahupun ayat tidak merujuk pada erti sebenar.

2. Referensial / Rujukan

Faridah Nazir dan Faiziah Shamsudin (2016) berpendapat bahawa rujukan merupakan makna yang mempunyai rujukan atau acuannya. Misalnya apabila memperkatakan tentang sesuatu perkataan seperti pensil, seseorang dapat merujuk kepada objek pensil seperti yang dikatakan. Semua perkataan yang memiliki rujukan seperti pensil atau perkara abstrak seperti gembira dan geram yang memiliki rujukan tergolong dalam makna rujukan. Walaupun perkataan gembira dan geram bersifat abstrak tetapi kedua-duanya dapat dilihat berdasarkan tutur kata atau riak wajah seseorang. Manakala, perkataan yang tidak tergolong dalam makna rujukan pula ialah serta, dengan, imbuhan dan partikel seperti *mem*, *ber*, *-lah*, *-kah* dan sebagainya yang tidak mempunyai sebarang rujukan dalam konteks.

3. Gramatikal

Gramatikal merupakan tatabahasa dan makna yang wujud disebabkan proses gramatikalnya. Abdullah Yusof (2009) berpendapat bahawa gramatikal merupakan kajian makna yang hadir daripada proses gramatikal seperti pengimbuhan, penggandaan serta pemajmukan. Menurut Faridah Nazir dan Faiziah Shamsudin makna gramatikal adalah berdasarkan contoh berikut; perkataan *lari*, jika ditambah awalan *ber-* akan membawa pengertian melakukan aktiviti berlari, manakala jika mendapat imbuhan apitan *pe-...-an*, bermaksud pelarian iaitu orang yang melarikan diri dari sebuah kawasan.

4. Leksikal

Leksikal ialah makna yang terdapat dalam kamus atau makna perkataan yang terlepas daripada hubungannya dengan perkataan lain dalam ayat. Faridah Nazir dan Faiziah Shamsudin (2016) menjelaskan makna leksikal sebagai unsur bahasa yang menjadi lambang peristiwa dan benda atau dalam erti kata lain merujuk kepada perkataan atau

perbendaharaan kata dalam sesuatu bahasa dan makna sesuatu perkataan itu sendiri tanpa melihat penggunaannya dalam ayat. Namun, makna leksikal bergantung kepada konteks sesuatu budaya.

PERBINCANGAN DAN DAPATAN KAJIAN

Anis Sabirin (1973) berpendapat bahawa puisi dan bahasa mempunyai hubungan yang erat kerana sebuah puisi itu terbentuk daripada susunan bahasa yang bertujuan untuk menghasilkan bunyi menarik dan menyampaikan sesuatu amanat dengan lebih bermakna dan bijaksana. Justeru, seorang patriot yang mempunyai semangat juang yang tinggi enggan melihat Sarawak dijajah seperti Rosli Dhoby telah menulis sebuah puisi demi meluahkan perasaannya serta mengajak anak muda seusia dengannya untuk bangkit berjuang demi tanah air tercinta.

Menerusi kajian makna terhadap puisi Panggilan-Mu yang Suci, berikut merupakan analisis menggunakan teori semantik:

Wahai pemuda harapan bangsa

Kata	Jenis Makna	Analisis
Wahai	leksikal	Penulis menggunakan perkataan 'wahai' untuk menarik perhatian atau sebagai permulaan untuk memberikan peringatan.
pemuda	gramatikal	Menggambarkan lelaki yang masih belum tua
harapan bangsa	kias	Diharapkan dapat menerajui dan menjadi pemimpin kepada tanah air

Rumusan:

Wahai pemuda harapan bangsa merujuk kepada seruan daripada penulis agar generasi muda bangkit melakukan sesuatu atau berjuang mempertahankan tanah air.

Segeralah bangun membuatkan jasa

Kata	Jenis Makna	Analisis
Segeralah	leksikal	Permintaan agar bertindak dengan cepat melakukan sesuatu
bangun	kias	Perkataan /bangun/ bermaksud beredar dari tempat tidur namun dalam konteks puisi ini /bangun/

		ialah bangkit dan bertindak melakukan perubahan
membuatkan	gramatikal	Melaksanakan, menjalankan
jasa	leksikal	Perbuatan baik demi mempertahankan tanah air atau menyatakan kesetiaan kepada negara

Rumusan:

Segeulah bangun membuatkan jasa menunjukkan ajakan penulis kepada generasi muda untuk melakukan sesuatu dan berbakti kepada tanah air.

Kebangunanmu menyedarkan Melayu bangsa

Kata	Jenis Makna	Analisis
Kebangunanmu	leksikal	Sedar akan kedudukan diri sendiri
menyedarkan	gramatikal	Membuatkan seseorang mengerti dan memahami
Melayu	leksikal	Bangsa asal yang mendiami kepulauan Melayu
bangsa	leksikal	Kelompok yang mempunyai asal-usul, bahasa dan ciri fizikal yang sama

Rumusan:

Kebangunanmu menyedarkan Melayu bangsa bermaksud anak muda yang bangkit untuk berbakti pada tanah air secara tidak langsung turut membangkitkan semangat rakyat yang lain untuk berkorban demi negara tercinta.

Wahai pemuda bercita suci

Kata	Jenis Makna	Analisis
Wahai	leksikal	Penulis menggunakan perkataan 'wahai' untuk menarik perhatian atau sebagai permulaan untuk memberikan peringatan.
pemuda	gramatikal	Menggambarkan lelaki yang masih belum tua.
bercita	gramatikal	Mempunyai cita-cita, menyimpan hasrat dan harapan.
suci	kias	Perkataan /suci/ sebenarnya bermaksud tidak dicemari najis namun dalam konteks puisi ini

---

/suci/ ialah tidak ada unsur yang tidak baik - demi mempertahankan tanah air.

Rumusan:

Wahai pemuda harapan bangsa merujuk panggilan penulis kepada generasi muda yang seharusnya ada impian dan cita-cita untuk mempertahankan dan menjaga tanah air.

Kekalkan Sarawak negara kita yang asli

Kata	Jenis Makna	Analisis
Kekalkan	gramatikal	Terus wujud
Sarawak	leksikal	Negeri Bumi Kenyalang
negara	leksikal	Ibu pertiwi
kita yang asli	leksikal	Hal yang bersifat seperti asal

Rumusan:

Kekalkan Sarawak negara kita yang asli merujuk pesanan penulis supaya anak muda mengekalkan dan menjaga khazanah yang dimiliki negeri Sarawak.

Meskipun bagaimana ancaman terjadi

Kata	Jenis Makna	Analisis
Meskipun	non-refrensial	Menyatakan hal yang bertentangan
bagaimana	leksikal	Bertanya tentang cara melakukan
ancaman	gramatikal	Sesuatu yang mendatangkan bahaya
terjadi	leksikal	Berlaku

Rumusan:

Meskipun bagaimana ancaman terjadi merujuk pesanan penulis kepada anak bangsa untuk tetap menjaga ibu pertiwi walau apa rintangan dan anasir yang mendekat.

Hendaklah sehidup semati

Kata	Jenis Makna	Analisis
Hendaklah	leksikal	Tidak boleh tidak
sehidup	leksikal	Terus bernyawa bersama
semati	leksikal	Sama-sama tidak bernyawa

Rumusan:

Hendaklah sehidup semati bermaksud berganding bahu menjaga tanah air tercinta supaya tidak tergadai.

Mengibarkan bendera menggambarkan hati

Kata	Jenis Makna	Analisis
Mengibarkan	gramatikal	Memasang
bendera	leksikal	Kepingan kain berbentuk segi empat lambang sebuah negara / negeri
menggambarkan	gramatikal	Melambangkan
hati	leksikal	Tempat menyimpan keinginan, perasaan

Rumusan:

Mengibarkan bendera menggambarkan hati bermaksud bendera yang berkibaran menunjukkan nilai kebebasan, pengorbanan, dan kebanggaan terhadap tanah air kerana kemerdekaan yang dimiliki.

Menunjukkan rupa bangsa dan negeri

Kata	Jenis Makna	Analisis
Menunjukkan	gramatikal	Menggambarkan
rupa	leksikal	Bentuk atau sifat
bangsa dan negeri	leksikal	Kelompok yang mempunyai asal-usul, bahasa dan ciri fizikal yang sama

Rumusan:

Menunjukkan rupa bangsa dan negeri membawa pengertian dari frasa sebelum ini bahawa kebanggaan mengibarkan panji menggambarkan sifat bangsa yang bangga terhadap tanah airnya.

Mengenangkan hak di tanah air sendiri

Kata	Jenis Makna	Analisis
Mengenangkan	gramatikal	Menghargai
hak	leksikal	Sesuatu yang menjadi kepunyaan
di tanah air	leksikal	Tempat dilahirkan
sendiri	leksikal	Kepunyaan orang atau sesuatu yang tertentu

Rumusan:

Mengenangkan hak di tanah air sendiri bermaksud sebagai bangsa yang merdeka kita perlu menghargai tanah tumpah darah yang telah menjadi hak kita dan sewajarnya dipertahankan.

Wahai pemuda yang bersemangatkan gelisah

Kata	Jenis Makna	Analisis
Wahai	leksikal	Penulis menggunakan perkataan 'wahai' untuk menarik perhatian atau sebagai permulaan untuk memberikan peringatan
pemuda	gramatikal	Menggambarkan lelaki yang masih belum tua
bersemangatkan	gramatikal	Mempunyai dorongan mencapai sesuatu
gelisah	Leksikal	Kebimbangan

Rumusan:

Wahai pemuda bersemangatkan gelisah membawa pengertian penulis menyeru anak muda agar bangkit dengan semangat waja dan hapuskan rasa gentar di dalam hati.

Insafilah pada perjuangan bangsa

Kata	Jenis Makna	Analisis
Insafilah	leksikal	Menyeru orang lain untuk sedar akan kesalahan serta punyai keinginan untuk membaikinya
pada	non-refrensial	Lingkungan sesuatu
perjuangan	gramatikal	Perbuatan untuk berlawan
bangsa	leksikal	Kelompok yang mempunyai asal-usul, bahasa dan ciri fizikal yang sama

Rumusan:

Insafilah pada perjuangan bangsa bermaksud, penulis memberi nasihat kepada anak muda yang masih ada rasa gentar untuk bangkit demi memperjuangkan yang sepatutnya.

Lambat-bangat ditakdir Allah

Kata	Jenis Makna	Analisis
Lambat	leksikal	Mengambil masa yang panjang

bangat	leksikal	Kejadian
ditakdir	gramatikal	Apa saja yang telah ditentukan oleh Tuhan
Allah	leksikal	Tuhan yang Esa

Rumusan:

Lambat -bangat ditakdir Allah bermaksud biarpun mengambil masa yang panjang untuk mencapai kemerdekaan, kerana semuanya telah ditentukan oleh Allah.

Bangsa dan tanah air tetap Merdeka

Kata	Jenis Makna	Analisis
Bangsa	leksikal	Kelompok yang mempunyai asal-usul, bahasa dan ciri fizikal yang sama
tanah air	leksikal	Tempat dilahirkan
tetap merdeka	leksikal	Pasti bebas

Rumusan:

Bangsa tanah air tetap merdeka bermaksud menyambung frasa sebelumnya walaupun mengambil masa yang panjang kerana semuanya telah ditentukan Allah, namun pada akhirnya pasti jua kemerdekaan akan dapat dicapai.

KESIMPULAN

Analisis makna dalam puisi Panggilan-Mu yang Suci nukilan nasionalis Bumi Kenyalang, Rosli Dhoby telah dikaji menerusi aspek kajian dalam ilmu semantik yang menilai dari sudut makna kiasan, refrensial, gramatikal dan leksikal. Menerusi kajian yang telah dijalankan, pengkaji mendapati bahawa puisi ini banyak menggunakan jenis makna leksikal iaitu makna terus yang terdapat dalam kamus berbanding dengan jenis makna yang lain. Hal ini bermaksud bahawa, puisi ini ditulis dengan menggunakan ayat yang jelas, kurang kiasan dan bukannya penuh dengan gaya bahasa sastera seperti kebanyakan puisi sepatutnya. Pengkaji juga mendapati puisi ini hanya menggunakan beberapa perkataan kiasan iaitu perkataan yang tidak membawa pengertian sebenar sesuatu perkataan seperti /bangun/, /suci/ dan /harapan bangsa/.

Setelah diteliti, puisi garapan Rosli Dhoby ini merupakan seruan daripada beliau terhadap anak muda supaya terus bangkit memperjuangkan kemerdekaan dan mempertahankan tanah air daripada terus berada dalam belenggu penjajah. Sebagai seorang yang memiliki semangat patriotisme yang tinggi sehingga sanggup mengorbankan nyawanya sendiri, menerusi puisi yang ditulis oleh beliau ini jelas menunjukkan harapan beliau agar anak muda juga mempunyai semangat yang sama kerana generasi muda merupakan tonggak kemajuan masa depan negara.

RUJUKAN

- Abdullah Yusof (2009). *Semantik dan pragmatik Bahasa Melayu*. Rawang: Pustaka Salam.
- Alpiah, S. & Wikanengsih, W (2019). Penerapan metode Inkuiri dalam pembelajaran menulis puisi siswa SMK: *Parole (Jurnal Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia)*, 2(2), 215-218.
- Anis Sabirin. (1973). *Mengenal puisi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka & Kementerian. Pelajaran Malaysia.
- Arbaie Sujud et.al. (2011). *Sastera Melayu Suatu pengantar*. Kuala Lumpur: Tinta Press Sdn. Bhd.
- Chaer, A. (2003). *Linguistik umum*. Jakarta: PT. Asdi Mahasatya.
- Chaer, A. (2013). *Pengantar semantik bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Dede Siti Fatimah et.al. (2019). Analisis makna pada puisi 'Kamus Kecil' karya Joko Pinorba menggunakan pendekatan simiotika, *Jurnal Pendidikan Bahasa dan Sastera Indonesia*, 2 (5), 701-705.
- Desih Pratiwi et.al. (2018). Analisis semantik pada puisi 'Cintaku Jauh di Pulau' karya Chairil Anwar, *Jurnal Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia*, 1 (2), 183-194.
- Faridah Nazir & Faizah Shamsudin. (2016). *Semantik dan peristilahan bahasa Melayu*. Petaling Jaya: Sabadi Sdn. Bhd.
- Kamus Dewan Perdana. (2021). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nathesan, S. (2001). *Makna dalam bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nazir, F. et.al (2016). *Semantik dan peristilahan: Bahasa Melayu*. Petaling Jaya: Sasbadi Sdn. Bhd.
- Nik Safiah Karim. (2011). *Tatabahasa dewan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Pardosi, W. Tiflatul, H. (2021). Analisis semantik pada puisi-puisi Mustofa Bisri, *Jurnal Manajemen Bisnis (JMB)*, 34 (1), 324-334.
- Pradopo, R. (2010). *Pengkajian puisi*. Yogyakarta: Gajah Mada Universiti Press

Rahman Shaari. (2001). *Bimbingan istilah sastera*. Kuala Lumpur: Utusan Publication & Distributors Sdn. Bhd.

Siti Hajar Abdul Aziz. (2009). *Bahasa Melayu II*. Shah Alam: Oxford Fajar Sdn. Bhd.

Waluyo, Herman J. (2002). *Pengkajian sastra rekaan*. Salatiga: Widya Sari Press.